

Μνήμων

Τόμ. 35, Αρ. 35 (2016)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΓΑΗ, Φλωρεντία: από τις ολιγαρχικές οικογένειες στους «Τραπεζίτες του Θεού» ➤ ΑΓΓΑΛΙΑ ΚΑΣΔΑΓΑΗ, Λόγος περί νοταριακών και μια ανάγνωση διαθηκών του 16ου αιώνα από την Κρήτη ➤ ΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Νησιωτικότητα και τοπική εξουσία στην οθωμανική Κύπρο ➤ Χρ. ΛΟΥΚΟΣ, Νέα στοιχεία για την ελληνική τυπογραφία της περιόδου 1828-1832 ➤ ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στον Τύπο και τη λογοτεχνία της οθωμανικής περιόδου ➤ Δ. ΜΑΛΕΣΗΣ, Ο «εθνικός λόγος» τη δεκαετία του 1870 στην εφημερίδα *Εύβοια* του Γ. Φιλάρετου ➤ Μ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Χειρόγραφα του Ι. Ουάμπου στο Αναγνωστήριο της Αγιάσου ➤ ΧΡΥΣΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Τα έργα *The Tunnel* και *Deadlock* της Ντ. Μ. Ρίτσαρντσον ως άλλα αργεία ➤ ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γλωσσικού ζητήματος στην Κωνσταντινούπολη ➤ ΑΝΔΡΑΣ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Οι μηχανικοί στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ➤ ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ, Μεταπολεμική αστική ανάπτυξη και ονοματοθεσία οδών και πλατειών ➤ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΝΤΑΝΙΚΑ, Η ανάγκη για διεργασία στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Λάρισης (1882-1898)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αναγνώσιμος του Έλληνα, Ελληνική Νομαρχία*

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΘΩΔΩΡΟΣ ΘΩΔΩΡΟΥ, Οι χαμένες επιστολές του Κωνσταντίνου Σταμάτη προς τον Παναγιώτη Κωδρικά (1788-1794)

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, «Μνημονικοί νόμοι» και ιστορικοί. Η ευρωπαϊκή εμπειρία ➤ ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ, Η ιστορία, ο ιστορικός και ο δικαστής

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Χρ. Λούκος, Τ. Ε. Σιδλαβενίτης, Κ. Λάππας, Ε. Γαλιούρη, Γ. Κόκκινος, Σπ. Δημανόπουλος, Χρ. Αγγριανώνη, Μ. Φέστας, Δ. Κουσουρής, Α. Μ. Σιχάνη, Μ. Χρ. Χατζημιχάη, Χρ. Χατζημιχάη

35

ΑΘΗΝΑ 2016

Γιάννης Ζαϊμάκης - Ελένη Φουρναράκη (επιμ.),
Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα.
Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις,
Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2015

Γιώργος Κόκκινος

doi: [10.12681/mnimon.20301](https://doi.org/10.12681/mnimon.20301)

Copyright © 2019, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κόκκινος Γ. (2019). Γιάννης Ζαϊμάκης - Ελένη Φουρναράκη (επιμ.), Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2015. *Μνήμων*, 35(35), 392-397. <https://doi.org/10.12681/mnimon.20301>

σιο του Grand Tour επιθυμούσαν να προσεγγίσουν ένα εξιδανικευμένο ελληνικό παρελθόν, σύγχρονες εξελίξεις ωθούν ένα νέο κύμα επισκεπτών να προσανατολίζονται προς το μέλλον. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο καλλιτεχνικός διευθυντής της documenta 14, Adam Szymczyk: «Η Αθήνα ενσωματώνει το αβέβαιο μέλλον της δημοκρατίας σε έναν δυτικό κόσμο που χάνει τα σημεία αναφοράς του. Αποτελεί τον πιο δυναμικό τρόπο για να στοχαστούμε και να μάθουμε για το μέλλον».*

Το βιβλίο του Μποχώτη μας δίνει τα εφόδια να επανεξετάσουμε, μεταξύ άλλων, τους τρόπους με τους οποίους η γνώση εμπλέκεται σε καθεστώα ελέγχου και εξουσίας, αλλά και να προβληματοποιήσουμε έννοιες που συχνά θεωρούμε δεδομένες, όπως «ανθρωπιστική ανιδιοτέλεια», ή πιο πρόσφατα, «αλληλεγγύη». Ειδικά όταν έννοιες όπως αυτές εκφέρονται σε καθεστώα εκτάκτου ανάγκης μπορούν να αποτελέσουν προϋποθέσεις για παραβίαση όχι μόνο νομικής αλλά και ηθικής τάξης στο πλαίσιο εξαρτήσεων και ελέγχου του τύπου του παρελθόντος, του παρόντος, αλλά και του μέλλοντος.

ΕΛΕΑΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

Γιάννης Ζαϊμάκης - Ελένη Φουρνάρη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2015, 368 σ.

Είμαι βέβαιος ότι η πρόταξη του ουσιαστικού «κοινωνία» στον τίτλο και του επιθέτου «κοινωνιολογικές» στον υπότιτλο δεν είναι διόλου τυχαία επιλογή. Έχουμε να κάνουμε με μια απόπειρα ανασύνθεσης του αθλητικού φαινομένου στην ολόκληρά του και στη διασύνθεσή του με ποικίλες δομές αίσθησης, συγκρουσιακές ιδεολογικές σημάνσεις, οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις, συγκεκριμένες αντιλήψεις και πολιτικές για το σώμα – συχνά μάλιστα ταξικά επικαθορισμένες –, ετερόκλητες στάσεις και νοοτροπίες, όπου οι τοπικές ιδιαιτερότητες δεν διαδραματίζουν ασήμαντο ρόλο. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια προσπάθεια αναγωγής του αθλητικού φαινομένου στις κοινωνικοπολιτισμικές διεργασίες και ζυμώσεις. Δεν έχουμε να κάνουμε δηλαδή, όπως καθίσταται εύλογο, με μια συμβατική και εξ' υπαρχής ιδεολογικοποιημένη εθνικοφρονηματιστική αφήγηση της αθλητικής ιστορίας ως πτυχής της αδιάσπαστης εθνικής συνέχειας και της ιστορικής αποστολής του Ελληνισμού. Ούτε όμως με μια δήθεν «καθαρή», αξιακά ουδέτερη και αμερόληπτη, γεγονοτολογική, ηρωολατρική και εξιδανικευτική εξιστόρηση των αθλητικών επιτευγμάτων, ατομικών τε και ομαδικών, όπως εξακολουθητικά συνηθίζεται.

Πράγματι, οι επιμελητές και οι συγγραφείς του τόμου –θα επέμενα ιδιαίτερα στην περίπτωση του κειμένου της Βασιλικής Τζαχρήστα– κατορθώνουν να υπερκεράσουν και να διασπάσουν συγχρόνως τη γραμμική άμυνας που προτάσσει η συμβατική ιστοριογραφία και ιστοριοδιφία του ελληνικού αθλητισμού: δηλαδή

* <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=638818>

τη «διπλή οπτική της «διαχρονικότητας» και της «οικουμενικότητας» των «σπορ»», όπως ευθύβολα σημειώνουν οι επιμελητές της έκδοσης (σ. 13). Ιστορικοποιούν και αποδομούν δεσπόμενες αντιλήψεις που έχουν ως άξονα την εθνικιστική ιδεολογία, αλλά και βιοπολιτικές τεχνολογίες ελέγχου και πειθάρχησης των μαζών που επενδύονται σε ιατρικοποιημένα καθεστώτα αλήθειας και ασκούν εξουσία τόσο στα μεμονωμένα σώματα όσο και σε πληθυσμιακές ομάδες, ορίζοντας τι είναι φυσιολογικό και υγιές και τι «ανώμαλο», νοσηρό και γι' αυτό επίφοβο και εξοβελιστέο.

Οι επιμελητές και οι συγγραφείς του τόμου επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στον εντοπισμό των δομικών αντιστοιχιών που υπάρχουν μεταξύ, αφενός μεν, της ιστορικής ανάδυσης, της θεσμοποίησης και του μετασχηματισμού των σπορ, αφετέρου δε των δυνάμεων μεταβολής και συνέχειας, συνέργειας και αντίστασης που διαπερνούν ένα κοινωνικό σχηματισμό αντιπαραθέτοντας παράδοση, κυρίαρχο κοσμοείδωλο, συσχετικές ή αντιθετικές ιδεολογίες. Όμως, παρά την επιτυχία τους αυτή, όπως τουλάχιστον θέτει το ζήτημα η Κουλούρη αποδεχόμενη τη σχετική διάκριση του Mark Dyreson, η «αθλητική ιστορία» (sports history), δηλαδή η συμβατική, θα λέγαμε, σκληρά εμπειριστική, θετικιστική, ιστορικιστική, εθνοκεντρική, φετιχιστική (δηλαδή επικεντρωμένη σε τρόπαια και μετάλλια) και περιγραφική προσέγγιση του πολυδιάστατου αθλητικού φαινομένου, εξακολουθεί να έχει τα σκήπτρα –και μάλιστα όχι μόνο στη χώρα μας– υποσκελίζοντας την «ιστορία του αθλητισμού» (history of sports), δηλαδή τη διεπιστημονική, πολυδιάστατη και ολιστική θέαση του αθλητικού φαινομένου (σ. 45).

Όμως ουδέν κακόν αμιγές καλού (αναφέρομαι στην κυριαρχία της συμβατικής προσέγγισης). Ευτυχώς που απροσδόκητα σχεδόν, όπως οφείλουμε να παραδεχθούμε, ο ερευνητής μπορεί να εξορύξει χρυσάφι ακόμα και από αφηγήσεις ή μαρτυρίες που εντάσσονται κατά ένα μεγάλο μέρος τους στο φάσμα της ηρωολατρικής προσέγγισης. Δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, από αφηγήματα ζωής τα οποία προέρχονται από προβεβλημένους αθλητές που υπηρέτησαν το star system της εποχής τους. Υπό τον όρο ότι ο ερευνητής θα είναι σε θέση να αφουγκραστεί τις πηγές του ή να διαβάσει τις σιωπές ή τις αντιφάσεις τους. Για να χρησιμοποιήσω ένα εύγλωττο παράδειγμα θα πω ότι είμαι πεπεισμένος πως, πέρα από οπαδικές σκοπιμότητες και προκαταλήψεις, η επώδυνη ενδοσκόπηση και η απολαυστική αφήγηση του Δημήτρη Θεοφάνη στο πρόσφατο βιβλίο του, όπως και η αντίληψή του για τις ποικίλες και ενίοτε αθέατες διαστάσεις του ποδοσφαίρου, μπορούν να υγράνουν πολλά μάτια (και όχι μόνο Παναθηναϊκών) χωρίς η συγκίνηση ή η

νοσταλγία να εξασθενούν τον προβληματισμό και την περίσκεψη.* Χαίρομαι γιατί ανάλογη υπήρξε και η αποτίμηση του Δημοσθένη Κούρτοβικ σε πρόσφατη βιβλιοκρισία του.**

Διαβάζοντας το βιβλίο διαπίστωσα ότι οι ιστορικοί, οι κοινωνιολόγοι και οι ανθρωπολόγοι του αθλητισμού στη χώρα μας είναι σε θέση πλέον να αποδείξουν, παρά την συγγνωστή χρονική υστέρηση σε σχέση με τη διεθνή ερευνητική δυναμική, παρά τις ευάριθμες δυστυχώς ακόμα δυνάμεις τους και παρά την αρχική τουλάχιστον ακαδημαϊκή περιθωριοποίηση του γνωστικού πεδίου που υπηρετούν (όπως με παρρησία άλλωστε δηλώνουν και οι επιστημονικοί επιμελητές της έκδοσης), πόσο οργανικά ενταγμένη είναι η έρευνά τους στα διεθνή ακαδημαϊκά τεκταινόμενα. Ταυτόχρονα, όμως, και πόσο η έρευνα αυτή βοηθά γενικότερα την ιστοριογραφία, την κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία στην Ελλάδα να διευρύνουν το πεδίο θέασης του ιστορικού παρελθόντος και της κοινωνικής δυναμικής, όπως και να αντιληφθούν τους περίσσιους κόμβους και μηχανισμούς νοσηματοδότησης του κοινωνικού πεδίου. Πόσο βοηθά επίσης την αθλητική δημοσιογραφία, πτυχή της οποίας είναι και μια δημόσια ιστορία του αθλητισμού, να προβεί στον αναγκαίο εκσυγχρονισμό, αν θέλετε στην κριτική αναθεώρηση του τρόπου αντίληψης τόσο της ιστορικότητας όσο και των κοινωνικών και πολιτισμικών ρόλων του αθλητισμού. Πόσο βοηθά, τέλος, την ίδια την ελληνική κοινωνία στο ταξίδι της αυτογνωσίας της. Ενδεικτικά και μόνο θα ήθελα να αναφερθώ –με σκοπό να γίνει παραστατικότερα κατανοητός– σε μια φωτογραφία του 1892 που μου εμπιστεύτηκε ο φίλος και συνάδελφος Ραϋμόνδος Αλβανός, η οποία εκτίθεται στο Πάρκο Εθνικής Συμφιλίωσης στον Γράμμο. Η φωτογραφία αυτή απεικονίζει άντρες αλλά και γυναίκες βλαχικής καταγωγής από το Νυμφαίο της Δυτικής Μακεδονίας να ποζάρουν στον φακό παίζοντας τένις. Η στάση των σωμάτων στη σχέση μεταξύ τους και με τον περιβάλλοντα χώρο, η αύρα του βλέμματος, η ένδυση, η οργανική επαφή με τη φύση, η απόλαυση του ελεύθερου χρόνου, το ίδιο το *habitus* της μικρής ομάδας, που δημιουργεί μια νησίδα ευρωπαϊκής αστικότητας ανάμεσα στους ορεινούς όγκους που κατοικούν αγροτικοί πληθυσμοί, λένε πολλά για τη δυναμική και μάλλον διόλου καθυστερημένη διείσδυση των αστικών αξιών και πρακτικών στον ελληνικό και τον νοτιο-βαλκανικό κόσμο. Πόσες –αλήθεια– στερεότυπες αντιλήψεις μας, αλλά και πόσες ιστορικές ανακρίβειες μπορεί να καταρρίψει αυτή η απλή αλλά τόσο χαρακτηριστική και τόσο περιεκτική σε ιστορικές πληροφορίες και νόημα φωτογραφία αναφορικά με τη διάδοση αθλημάτων και ειδικότερα σε σχέση με την εσωτερίκευση αξιών και προτύπων, σε σχέση με το εθνοτικό μωσαϊκό, την ταξική διαστρωμάτωση, την πολιτιστική κατανάλωση και τις έμφυλες σχέσεις; Η γλώσσα της φωτογραφίας πιστοποιεί τη συγχρονία του ασύγχρονου, τη συμπαράθεση αλλά και την αντίθεση, τη ριζική διαφοροποίηση αλλά και την πολιτισμική όσμωση.

Δεν αντιμετωπίζω τον τόμο αυτό σαν μια άσκηση αναπνοής στους χαλεπούς καιρούς της κρίσης. Δηλαδή ως μια πράξη υπαρξιακής αυτοεπιβεβαίωσης ή κα-

* Δημήτρης (Λώρης) Θεοφάνης, *Γήπεδο Αλεξάνδρας και «πράσινης τσόχας»*, Αθήνα, Gutenberg, 2015.

** <http://creative.dol.gr/bibliodromio/vivliodromio-06-05-2016/VIV-06-05-2016.html#6>

ταγραφής δυνατοτήτων εκ μέρους των συναδέλφων που συμμετέχουν σε αυτόν. Σαν μια μορφή αντίστασης στη γενικότερη έκπτωση ενός μνησίκακου και μεμφίμοιρου πολιτισμού. Τον αντιμετωπίζω ως συστηματική προσπάθεια ακαδημαϊκής θεσμοποίησης ενός διεπιστημονικού και υβριδικού ερευνητικού πεδίου. Η αρχική συγκρότηση αυτού του πεδίου —από τη δεκαετία του 1990 και εξής— οφείλει πολλά στην Κουλούρη, στον Κιτρορέφ, στη Φουρναράκη, στον Κυπριανό, στον Χουμεριανό, στον Καρδάση, στον Ασρινάκη, στον Κοταρίδη, στον Ζαϊμάκη, στον Λιάκο, στον Δάγκα και σε άλλους που τους ζητώ να με συγχωρήσουν γιατί παραλείπω αυτή τη στιγμή τα ονόματά τους. Μάλιστα ορισμένοι από τους εκλεκτούς αυτούς συναδέλφους —συγκεκριμένα η Κουλούρη, ο Κιτρορέφ, ο Καρδάσης και ο Ζαϊμάκης— μαζί με την Ελληνική Αρχαική Εταιρεία και ζηλωτές ιδιώτες συλλέκτες (Γ. Δολιανίτης, Γ. Παπαστεφάνου-Προβατάκης, Δ. Μποντικούλης), κατόρθωσαν να εμψύσουν σταδιακά και κατά περίπτωση «αρχαική συνείδηση» στην Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή, σε αθλητικές ομοσπονδίες, γυμναστικούς και αθλητικούς συλλόγους και σωματεία (Όμιλος Ερετών Πειραιώς, Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος, Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος, Όμιλος Αντισφαίρισης Αθηνών, Ολυμπιακός, Παναθηναϊκός, ΑΕΚ, Πανιώνιος, Εργατέλης). Συνέβαλαν έτσι στη διάσωση, αλλά και την ταξινόμηση, την ψηφιοποίηση και τη συστηματική διερεύνηση των αθλητικών αρχείων. Αυτό όμως δυστυχώς δεν σημαίνει ότι η προσπάθεια έχει ολοκληρωθεί, ότι τα αρχεία έχουν εντοπιστεί και ενοποιηθεί και ότι είναι προσβάσιμα σε κάθε ερευνητή. Πάντως οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι στο σημείο ο σύλλογος που δείχνει τον δρόμο είναι ο Ολυμπιακός.

Όμως η ακαδημαϊκή θεσμοποίηση του αντικειμένου δεν θα ήταν εφικτή εάν δεν υπήρχε ήδη η πιστοποίηση του διανοητικού κεφαλαίου και των δεξιοτήτων που έχουν αποθησαυριστεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Παράλληλα, εάν δεν υπήρχε η επίγνωση ότι είναι πλέον δυνατή σε ακαδημαϊκό επίπεδο η κριτική αναπαγωγή της γνώσης μέσω διατμηματικών προγραμμάτων σπουδών, προπτυχιακών και μεταπτυχιακών, όπως επίσης μέσω εξειδικευμένης και πολυδιάστατης έρευνας. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να αντιληφθούμε ότι η ακαδημαϊκή θεσμοποίηση δεν είναι μόνο μια ενδοστρεφής-ενδοεπιστημονική διεργασία που παρακολουθεί μηχανιστικά τις ακαδημαϊκές ιεραρχήσεις. Για να υπάρξει ακαδημαϊκή θεσμοποίηση ενός διεπιστημονικού πεδίου, όπως η μελέτη του αθλητικού φαινομένου, πρέπει αυτή να ανταποκρίνεται και στο πνεύμα των καιρών, σε ανάγκες και γνωστικές ευαισθησίες της ίδιας της κοινωνίας. Στη διαμόρφωση των ευαισθησιών οφείλει να έχει δραστικό ρόλο η εκδοτική δραστηριότητα. Εύχομαι ο τόμος αυτός, σαν άλλος άρτος που πολλαπλασιάζεται στο γνωστό θαύμα, να έχει την καλύτερη δυνατή συνέχεια αναπροσδιορίζοντας μια ήδη υπάρχουσα, μικρή μεν αλλά σθεναρή παράδοση.

Ο τόμος ξεχωρίζει για πολλούς λόγους. Θα μου επιτρέψετε να αναφέρω σχεδόν τηλεγραφικά όσους από αυτούς αναφέρονται κατ' εξοχήν στην ιστορική διάσταση και την ιστοριογραφική ανακατασκευή του αθλητικού φαινομένου, αφού όμως προηγουμένως επισημάνω πόσο ενδιαφέρουσα αλλά και αναγκαία είναι σε τέτοια εγχειρήματα η συνύπαρξη καταξιωμένων ερευνητών με συναδέλφους που μόλις ανοίγουν τα «ερευνητικά» φτερά τους.

Πρώτον, ο τόμος δεν αποτελεί μόνο συμβολή στην πρωτογενή ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα, αλλά και στην θεωρητική εννοιολόγηση του πεδίου. Προ-

σφέρει αναλυτικά εργαλεία που η γονιμότητά τους στη διεθνή βιβλιογραφία έχει κριθεί προ πολλού, αλλά στην ελληνική περίπτωση εκ των πραγμάτων συναρτάται με την αύξουσα θεσμοποίηση και αυτονόμηση του πεδίου. Πρόκειται για θεωρητικά σχήματα και έννοιες που έχουν διεπιστημονική βάση συναποτελώντας –σε ακαδημαϊκό επίπεδο– μάλλον το ισχυρότερο παράδειγμα στις σχετικές σπουδές. Μια απλή περιδιάβαση στις σελίδες του βιβλίου πείθει ότι το στοιχείο συνοχής όλων των κειμένων του τόμου είναι οι κοινές αναφορές στο έργο των Βέμπερ, Ελίας, Ντάνιγκ, Χομπσμπάουμ, Φουκώ, Ουίλλιαμς, Μπουρντιέ, Γκχέρτζ, Βιγκαρrellό, Χάμπερμας και λιγότερο του Μπωντριγιάρ. Ενδεικτικά και μόνο αξίζει να αναφερθεί ότι η διαδικασία θεωρητικοποίησης είναι ιδιαίτερα έντονη στο πολύ ενδιαφέρον άρθρο των Χατζηευσταθίου και Henry, το οποίο μελετά τον ολυμπισμό ως παγκόσμιο ιδανικό και ως ενοποιητική φιλοσοφία με την επικέντρωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στην περίοδο της ανόδου του: τότε δηλαδή που, αν και πρόμαχος του ανθρωπισμού, του διεθνισμού και του κοσμοπολιτισμού, ο ολυμπισμός αρδευόταν υπογείως από τον ευρωκεντρισμό, τον κλασικισμό, τον εθνικισμό, τον φυλετισμό, την ιδεοληψία της παρακμής και του εκφυλισμού, την ευγονική και τον σεξισμό. Όμως αυτό που γενικότερα γίνεται αντιληπτό είναι ότι, λόγω του εγγενώς διεπιστημονικού χαρακτήρα του πεδίου μελέτης του αθλητικού φαινομένου και της έμφασης που έχει διεθνώς δοθεί στη γλωσσική και πολιτισμική στροφή κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η διαδικασια θεωρητικοποίησης και ενοσιολόγησης στο πεδίο μελέτης του αθλητικού φαινομένου, όπως φαίνεται ανάγλυφα και στον τόμο των Ζαϊμάκη - Φουρνάρακη, είναι κάτι που εξελίσσεται πολύ πιο δυναμικά σε σχέση με αυτό που συμβαίνει σε εκείνα τα ιστοριογραφικά πεδία όπου οι αντιστάσεις στη θεωρία παραμένουν εξακολουθητικά ισχυρές. Ωστόσο, όπως παρατηρεί η Κουλούρη (σ. 45), αυτό δεν σημαίνει ότι η αναγκαιότητα διεπιστημονικότητας είναι μια εδραιωμένη κατάσταση και σε διεθνή κλίμακα στις σπουδές του αθλητικού φαινομένου. Πάντως –και γι' αυτό αξίζουν συγχαρητήρια στους επιμελητές–, στον τόμο που παρουσιάζουμε αναδεικνύεται σε δομικό γνώρισμα. Η διεπιστημονικότητα λειτουργεί ως μια κοινή αξιωματική παραδοχή.

Δεύτερον, τα ιστορικά κείμενα του τόμου περιστρέφονται γύρω από το σημείο διεπαφής της κοινωνικής ιστορίας –τόσο στην εκδοχή της Σχολής των Annales όσο και στη βρετανική νεομαρξιστική της εκδοχή– με τη νέα πολιτισμική ιστορία.

Τρίτον, η αλληλεξάρτηση των επιμέρους συμβολών κατασκευάζει ένα εξελικτικό σχήμα που μας βοηθά να αποκτήσουμε ιστορική εποπτεία για φαινόμενα που οι ρίζες τους, οι πρωταρχές τους, ανάγονται στον 18ο αιώνα, αλλά οι εκβολές τους φθάνουν έως την ύστερη νεωτερικότητα.

Τέταρτον, θεωρώ ότι το εκτεταμένο εισαγωγικό κείμενο των δύο επιμελητών, εργασία επισκόπησης, αποτίμησης και κριτικού αναστοχασμού με ορίζοντα μη ελληνοκεντρικό, χαρακτηρίζεται από εξαιρετική διεπιστημονικότητα και ευστοχία. Ελπίζω ότι τα καίρια σχόλιά τους για τον «επιστημονικό πουριτανισμό» ή την «καθαρολογία», που δημιουργεί αδόκητες και άτεγκτες εσωτερικές ιεραρχίες στις γνωστικές πειθαρχίες, σχόλια που θα τα συνυπέγραφαν επιστημολόγοι και κοινωνιολόγοι της γνώσης, δεν θα διαφύγουν της προσοχής της «ορθοτομούντων» ζηλωτών της επιστημονικής ορθοδοξίας. Κάθε ορθοδοξίας, συμβατικής, μοντέρνας ή μεταμοντέρνας.

Πέμπτον, η συμβολή της Χριστίνας Κουλούρη, πρωτοπόρου –επαναλαμβά-
νω- στο πεδίο αυτό, εξαντλεί τον χαρακτήρα της κριτικής επισκόπησης για τον
οποίο σχεδιάστηκε και γίνεται ένα εντυπωσιακό πανόραμα, ένα υποδειγματικό
κείμενο αναφοράς για τις σχετικές σπουδές. Μεγάλο προσόν του κειμένου της
είναι η εμβριθής γνώση των επιστημολογικών και ιστοριογραφικών ζητημάτων
που συνδέονται με την ανάδυση, την προϊούσα ακαδημαϊκή θεσμοποίηση και την
εξέλιξη των σπουδών για την «ανάλυση του σώματος και των δραστηριοτήτων
του» (σ. 43). Κατά τη γνώμη της συγγραφέως, η συγκρότηση του πεδίου πα-
ραπέμπει ευκρινώς στη λεγόμενη «ιστορία από τα κάτω», στις «πολιτισμικές
και κοινωνικές πρακτικές των κατώτερων τάξεων», σε συνάρτηση όμως με τις
παραμέτρους της κοινωνικής τάξης, του κοινωνικού φύλου και του εθνοτικού/
εθνικού αυτοπροσδιορισμού (σ. 43), αλλά και με πλαίσιο αναφοράς τη νεωτερι-
κότητα: τόσο ως ιστορική περίοδο όσο και ως αστερισμό αλληλοδιαπλεκόμενων
και ανταγωνιστικών ιδεολογιών και λόγων, ως κοσμοθεωρία. Θα ήθελα να επι-
μείνω στην παρατήρηση της Κουλούρη ότι ο επιστημολογικός αναπροσανατο-
λισμός της ιστορίας των σπορ δεν προέκυψε μάλλον από την επιστημολογική
ανομία που προκάλεσε στο εσωτερικό της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας το οιονεί
παράδειγμα της γλωσσικής και πολιτισμικής στρόφης, αλλά από τις γόνιμες
οσμώσεις που υπέστη η ιστορία των σπορ από τις όμορες γνωστικές πειθαρχίες
της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας των σπορ (σ. 47). Κάτι που τηρου-
μένων των αναλογιών μας θυμίζει τη γένεση της ίδιας της νέας ιστορίας στις
δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Έκτον, το κείμενο του Γιώργου Γάσια διερευνά τη συσχέτιση που διαπιστώ-
νεται μεταξύ, από τη μια πλευρά, της ανάπτυξης και μαζικοποίησης του ποδο-
σφαίρου στην Ελλάδα και, από την άλλη, των διεργασιών εκσυγχρονισμού και
αστικοποίησης. Ο προβληματισμός του συγγραφέα, στον οποίο, ωστόσο, η χρή-
σιμη γκραμσισινή προσέγγιση δεν έχει ικανή παρουσία, όπως τουλάχιστον εγώ
θα ανέμενα, αφήνει περιθώρια για τον συνυπολογισμό και του προσφυγικού
τραύματος και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, αλλά και του τοπικισμού στη συ-
γκρότηση αθλητικών ταυτοτήτων και οπαδικών φρονημάτων. Κατά τη γνώμη
μου, τόσο η συνάρτηση αυτή όσο και τα desiderata που αγνοούνται στις ερευ-
νητικές προθέσεις του Γάσια έχουν καθοριστική σημασία για την κατανόηση του
ρόλου που διαδραμάτισε και διαδραματίζει το ποδόσφαιρο στην εσωτερίκευση
των κυρίαρχων προτύπων και αξιών (θεμιτός ανταγωνισμός με βάση κανόνες /
ευ αγωνίζεσθαι, βούληση επικράτησης, ατομική επίδοση, κοινωνική διάκριση,
πειθαρχία, αυτοέλεγχος, νομιμοφροσύνη, ομαδικότητα, ανιδιοτέλεια κ.ά.). Για
το ρόλο που διαδραματίζει επίσης το ποδόσφαιρο στην πολιτική κοινωνικοποι-
ηση των νέων, αλλά θα τολμούσα να πω και γενικότερα στη δημόσια επικοινων-
ία και στη διαμόρφωση πολιτικο-ιδεολογικών ταυτοτήτων. Κρίνω ότι από το
φάσμα των νεομαρξιστικών προσεγγίσεων που σχεδιαγραφεί ο Ζαΐμáχης στο
δικό του εμπεριστατωμένο άρθρο, αυτές του Gruneau και των David και Paul
Kennedy, μπορούν να προσφέρουν στον προβληματισμό του Γ. Γάσια ιδιαίτερα
γόνιμα θεωρητικά πλαίσια για την ευδόκιμη συνέχιση της έρευνάς του.